

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr Olgi Żukowicz

Temat dysertacji: „Tożsamość seksualna i satysfakcja życiowa kobiet
nieheteroseksualnych 50+ w Polsce i w Izraelu”.

Praca napisana pod kierunkiem

prof. dr hab. Beaty Pastwy – Wojciechowskiej

Niewątpliwą zaletą recenzowanej dysertacji jest podjęcie problematyki badawczej o wysokim stopniu zarówno oryginalności, jak i złożoności. Mimo swojej doniosłości, obszar ten pozostaje słabo rozpoznany w dotychczasowych badaniach. Dlatego też praca stanowi wartościowy wkład w rozwój dyskusji naukowej i przyczynia się do wypełnienia dostrzegalnej luki w literaturze przedmiotu. Na uwagę zasługuje aspekt, iż trudność analizowanego zagadnienia dotyczy zarówno warstwy teoretycznej, jak i realizacji badań empirycznych. Jak trafnie zauważa Autorka na s. 8: „badania dotyczące osób nieheteroseksualnych wciąż skupiają się głównie na młodszej grupie wiekowej (...) lub koncentrują się na mężczyznach”.

Recenzowana dysertacja składa się z następujących części:

- streszczenia wraz z podrozdziałem dotyczącym ustaleń terminologicznych,
- rozdziału teoretycznego, w którym omówione zostały zagadnienia dotyczące tożsamości seksualnej, satysfakcji życiowej oraz problematyki starzenia się kobiet,
- rozdziału metodologicznego,
- prezentacji wyników badań własnych,
- dyskusji wyników,
- zakończenia, bibliografii i załączników.

Całość, wraz z trzema załącznikami, obejmuje 261 stron.

W pierwszej kolejności odniosę się do kwestii tytułu i głównych pojęć stosowanych w pracy.

Autorka w podrozdziale 1.1 wyjaśnia, dlaczego posługuje się określeniem „kobiety nieheteroseksualne” zamiast „nieheteronormatywne” lub „WSW” (kobiety uprawiające seks z innymi kobietami). Wyjaśnienia te są rzeczowe i klarowne. Niemniej jednak termin „kobiety nieheteroseksualne” odnosi się do aspektów tożsamościowych, na co wskazano, w tytule podrozdziału 2.1.5 na s. 28: „Modele rozwoju nieheteroseksualnej tożsamości seksualnej kobiet” jak również na s. 29 „...i wciąż pozostaje jednym z najważniejszych modeli rozwojowych do opisu kształtowania się nieheteroseksualnej tożsamości”.

Tym samym doktorantka zapowiada w tytule, że przedmiotem analiz będzie tożsamość seksualna kobiet, które zostały wyłonione właśnie poprzez pryzmat aspektu tożsamości seksualnej.

W świetle tych rozważań terminologicznych trudne staje się pełne zrealizowanie założenia opisanego na s. 10, zgodnie z którym „niniejszy projekt jest próbą zniuansowania tych identyfikacji”, co Autorka zauważa, pisząc o „częściowym ujednoliceniu narracji lesbijek, kobiet biseksualnych, kobiet queerowych i niechętnych etykietowaniu”.

W innym fragmencie pracy, na s. 14, mgr Olga Żukowicz wykazuje się uważnością na ten fragment rzeczywistości, zastępując określenie „para homoseksualna” terminem „para jedнопłciowa” albo „jedнопłciowe zachowania seksualne” ..., tak aby uniknąć założeń na temat tożsamości osób, których to dotyczy”.

Ponadto, i nie jest to zarzut do Autorki, ponieważ takie pojęcie występuje w literaturze naukowej, używanie prefiksu „nie-” w terminach społecznych (np. nieheteronormatywność, nieheteroseksualność) może być problematyczne dla inkluzywności, ponieważ definiuje przynależność przez negację, w stosunku do dominującej grupy, zamiast poprzez własne kategorie (Podobnie rzecz się ma z osobami zatrudnionymi w działach administracji na uczelniach, których grupa określana była np.; jako osoby nie będące nauczycielami akademickimi).

W odniesieniu do części teoretycznej, pomimo wysokiego stopnia złożoności omawianej problematyki i specjalistycznego języka, narracje oraz analizy terminologiczne przedstawiono w sposób rzetelny, spójny, obiektywny i dobrze osadzony w literaturze naukowej. Mam jednak dwie sugestie w kontekście tej części.

W podrozdziale 1.1 poświęconemu definiowaniu i porządkowaniu kluczowych pojęć, pojawia się fragment odnoszący się do wyników badań własnych. Zabieg ten wydaje się nieuzasadniony, ponieważ zaciera granicę między częścią teoretyczną a empiryczną pracy i w konsekwencji wprowadza pewien chaos informacyjny. Dotyczy to fragmentu na s. 13: „W badanych grupach kobiet odnotowano różnorodne samoidentyfikacje. Niektóre z nich opisywały się jako lesbijki, inne jako biseksualne, queer lub monogamiczne. Ponadto niektóre kobiety wyrażały niechęć do kategoryzowania w ogóle swojej tożsamości lub orientacji seksualnej. Co więcej, zaobserwowano, że kilka kobiet wyrażało awersję do terminu „lesbijka” i zdecydowało się nie używać go w odniesieniu do siebie”.

Ponadto w podrozdziale 2.1.2. opisano liczne interpretacje i ujęcia „tożsamości seksualnej”, odwołując się do bogatej literatury przedmiotu. Analizy te są spójne i dobrze osadzone w dyskursie naukowym. Nie udało mi się pomimo tego, wyraźnie odczytać, która ze wskazanych definicji jest definicją operacyjną, co utrudnia jednoznaczne określenie, które z przywołanych stanowisk stanowi podstawę dalszych analiz. Definicja satysfakcji z życia, przyjęta w pracy, jest jasno wskazana na s. 38.

W odniesieniu do rozdziału metodologicznego, chciałabym poruszyć kilka kwestii. W mojej opinii, cel pracy nie został przedstawiony w sposób w pełni jednoznaczny. W różnych częściach rozprawy pojawiają się bowiem odmienne akcenty badawcze, co może utrudniać czytelnikowi uchwycenie głównej intencji.

- Na stronie 11 czytamy, iż „Głównym celem badań jest analiza rozwoju tożsamości seksualnej kobiet nieheteroseksualnych w wieku 50 i więcej lat (wiek 50+) w Polsce i w Izraelu, a drugim scharakteryzowanie satysfakcji życiowej tej grupy na podstawie deklarowanych więzi romantycznych, seksualnych, rodzinnych i przyjacielskich; scharakteryzowanie obrazu własnego ciała i stosunku do niego, doświadczenia menopauzy, przebiegu kariery zawodowej czy dostępu do opieki zdrowotnej i społecznej”.
- Natomiast stronę dalej, czyli na s. 12 dowiadujemy się, że „Rozprawa napisana w paradygmacie fenomenologicznym ma na celu przedstawienie, w jaki sposób polskie oraz izraelskie kobiety nieheteroseksualne doświadczają starzenia się w kontekście wieku, płci i tożsamości seksualnej”.
- Rozdział metodologiczny (s. 53) rozpoczyna się od przedstawienia celu, który został zdefiniowany jako „opisanie i interpretacja znaczeń, jakie starsze kobiety

nieheteroseksualne w Polsce i Izraelu nadają własnej tożsamości seksualnej oraz ocena ich satysfakcji seksualnej”.

Wskazane różnice w sposobie formułowania celu, jak zaznaczono powyżej, mogą utrudniać jednoznaczne uchwycenie głównego zamierzenia badawczego, stąd zasadne wydaje się jego doprecyzowanie i większe ujednolicenie w obrębie całej rozprawy.

Pewne wątpliwości budzi również sposób uporządkowania sformułowanych pytań badawczych. Ich wzajemne relacje nie są dla mnie w pełni czytelne, zwłaszcza w odniesieniu do ewentualnej nadrzędności i podrzędności poszczególnych pytań. Powoduje to, iż mogę się tylko domyślać, jako czytelniczka, które z nich odnoszą się bezpośrednio do zagadnienia satysfakcji życiowej, stanowiącego jeden z kluczowych obszarów analiz w pracy.

Kolejna wątpliwość dotyczy przedstawienia doboru badanej grupy. W podrozdziale 3.2. zatytułowanym „Dobór grupy badanej kobiet nieheteroseksualnych” autorka skupiła się na przedstawieniu metod rekrutowania oraz opisała charakterystykę badanych grup (charakterystyka polskich i izraelskich uczestniczek).

- Podrozdział 3.2.1. „Dobór grupy badanej kobiet nieheteroseksualnych w Polsce” nie zawiera informacji o kryteriach tego doboru.
- Dopiero w kolejnym podrozdziale 3.2.2. „Dobór grupy badanej kobiet nieheteroseksualnych w Izraelu” możemy przeczytać na s.61: „W przypadku obu grup warunkami uczestnictwa w badaniu był wiek od 50. roku życia oraz zadeklarowanie orientacji nieheteroseksualnej lub nieheteronormatywna tożsamość, w tym lesbijki, osoby biseksualne, panseksualne oraz kobiety bez określonej tożsamości, które miały doświadczenia w związkach z osobami tej samej płci...”

Tak sformułowane kryteria doboru, ponownie kierują mnie ku powyżej opisanemu pytaniu, o zasadność sformułowań w tytule pracy (w opisie pojawia się nieheteronormatywna tożsamość jako kryterium włączenia).

Ponadto, wśród polskich uczestniczek badania, dwie miały inną niż polska narodowość ale jak pisze autorka „od 15 lat mieszkają w Polsce”. Respondentki zamieszkałe obecnie w Izraelu, pochodziły natomiast z różnych krajów (Argentyny, Kanady, Stanów Zjednoczonych, Niemiec, Francji oraz Wielkiej Brytanii..) i jak wskazano na s. 59 „dysponują różnorodnym dziedzictwem kulturowym przy zachowaniu tożsamości żydowskiej”. W tym kontekście nasuwa się ponownie pytanie

o kryteria doboru osób do obu grup w aspekcie realizacji wyznaczonego celu badań. Może to także komplikować interpretację danych w kontekście teorii biegu życia, która zakłada analizę doświadczeń w odniesieniu do konkretnego kontekstu społecznego. O wadze tego kontekstu dla realizacji celu pracy pisze Autorka w kilku miejscach rozprawy:

- „wybory rozpatrywane są w kontekście konkretnych społeczności, w których funkcjonuje jednostka” s. 54,
- na s. 41 „Konstruowanie poczucia satysfakcji życiowej wśród kobiet nieheteroseksualnych pozostaje ściśle powiązane z kontekstem kulturowym i społecznym, który determinuje możliwości ekspresji tożsamości oraz dostęp do wsparcia społecznego.”
- na s. 10 czytamy, że warto uwzględnić również kontekst społeczny, „w którym dorastały starsze osoby nieheteroseksualne”.

Na uwagę zasługuje fakt, że autorka dostrzega tę trudność i uwzględnia ją w części dotyczącej ograniczeń badań, co świadczy o jej refleksyjności oraz krytycznym podejściu do analizowanego zagadnienia.

W dalszej części tego rozdziału opisano i scharakteryzowano przebieg prac badawczych, orientację metodologiczną, metodę analizy danych, kwestie związane z osobą badaczki, fazy analizy danych... Warto także odnotować uważność w zakresie uwzględnienia aspektów etycznych badań. Na uwagę zasługuje też uwzględnienie podejścia intersekcyjnego. Zastosowanie podejścia jakościowego zostało właściwie umotywowane a sposób jego zrealizowania w badaniu, potwierdza adekwatność przyjętej decyzji. Potrzebowałabym jednak dookreślenia, czy tytuł podrozdziału 3.6. „Charakterystyka metody jakościowej”, odnosi się do podejścia badawczego czy metody w ramach tego podejścia.

Warto zauważyć, że choć warstwa koncepcyjna pracy mogłaby, w mojej opinii, zostać w pewnych aspektach ujednolicona i dookreślona, realizacja projektu badawczego została przeprowadzona z dużym zaangażowaniem i wiązała się ze znacznym nakładem pracy.

Analizy przeprowadzone przez Autorkę są wnikliwe, spójne i dobrze uzasadnione. Wnoszą istotną wartość poznawczą. Wydobywają subtelne niuanse dotyczące tożsamości seksualnej, procesów starzenia się, satysfakcji seksualnej, oraz relacji społecznych. Interpretacje są pogłębione i świadczą o wysokim poziomie analitycznym. Ponadto mgr Olga Żukowicz potrafi dostrzegać powiązania między

różnymi aspektami doświadczeń uczestniczek, co znacząco wzbogaca wartość merytoryczną pracy i pozwala czytelnikowi lepiej zrozumieć badane zjawisko. Tym samym inicjuje ważną refleksję nad językiem i kategoriami stosowanymi w badaniach nad seksualnością, zwłaszcza w odniesieniu do płynności orientacji i tożsamości w cyklu życia. Analizy zostały powiązane z innymi badaniami naukowymi, co umożliwia ich precyzyjne umiejscowienie na mapie współczesnych ujęć teoretycznych i praktycznych.

W pełni zgadzam się ze zdaniem zamieszczonym na s. 212: „Tym samym badanie wnosi nie tylko nowe dane empiryczne, ale również zachęca do krytycznej refleksji nad językiem opisu i ramami interpretacyjnymi, którymi posługują się badacze i badaczki zajmujący się seksualnością w perspektywie życia”.

Praca wyróżnia się przejrzystym stylem, logiczną strukturą oraz wysokim poziomem. Ma istotne implikacje edukacyjne, kliniczne i społeczne.

Wyniki badań mogą realnie wspierać praktykę psychologiczną i psychoterapeutyczną, oferując bardziej zniuansowane rozumienie doświadczeń starszych kobiet nieheteroseksualnych. Praca stanowi wartościowy wkład w rozwój bardziej empatycznych, afirmatywnych i kulturowo wrażliwych form wsparcia.

Jej interdyscyplinarny charakter stanowi dodatkowy walor.

Bibliografia wykorzystana w recenzowanej dysertacji jest obszerna, interdyscyplinarna i aktualna, co świadczy o gruntownym rozeznaniu autorki w literaturze przedmiotu.

Ocena końcowa:

Z pełną odpowiedzialnością stwierdzam, że dysertacja mgr Olgi Żukowicz pt. „Tożsamość seksualna i satysfakcja życiowa kobiet nieheteroseksualnych 50+ w Polsce i w Izraelu”, jest pracą nowatorską, wartościową poznawczo i spełniającą wymogi ustawowe dotyczące nadawania stopni naukowych.

Wnoszę o przyjęcie dysertacji, dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów przewodu doktorskiego oraz umożliwienie jej publicznej obrony.

Ze względu na oryginalność i wysoką wartość naukową pracy, rekomenduję również wyróżnienie dysertacji oraz jej publikację w formie książkowej.

Kierownik
Zakładu Promocji Zdrowia i Psychoterapii

prof. UAM dr hab. Katarzyna Waszyńska